

Ilyenek volnának a románok?

– *gondolatok Lucian Boia Miért más Románia? című esszéje kapcsán*
(Lucian Boia: *Miért más Románia? Kolónia Kiadó, Kolozsvár, 2013*)

Makacs dolgok a tények, és talán még náluk is makacsabbak a mítoszok. Lucian Boia bukaresti történész azt állítja magáról, hogy mítoszromboló, aki mellesleg olyan elemző megállapításokat tesz a román államról és annak polgáráról, amelyekkel alaposan felkavarja a tudomány, a politika és a közélet állóvizét. Néhány, vele és esszéjével kapcsolatosan elejtett vélemény nyomán kezdtem keresni a művét. Kiderült, hogy a két évvel ezelőtt magyarul is megjelent *Miért más Románia?* már nem kapható a magyarországi könyvesboltokban. Így nem volt mást tenni, mint e-könyvként olvasni a művet.

Nem szokványos könyvismertetőt írtam, már csak azért sem, mert a könyv tárgyi valóságában nem volt a kezemben, de fontosabb, hogy az esszé nem is hagy ilyen lehetőséget olvasójának, hiszen többszörösen megérinti, olykor provokálja is, hogy állást foglaljon, maga is véleményt fogalmazzon meg. Nos, ezt tettem, így lett ez a könyvismertető más. Ha jó, az is a román szerző érdeme. A fentiekben kifejtettektől olyan kiváló az egész munka.

A továbbiakban, megtartva Boia fejezetcímeit, szövegeit a magam módján értelmezem, vagy csak közreadom az általam fontosnak tartott részleteket. Egyben arra biztatom az olvasót, hogy keresse és olvassa el az eredetit: nagyon tanulságos intellektuális kalandban lesz része.

Bevezető

A szerzőt saját bevallása szerint az sarkallta írásra, hogy belátta: a Nyugat nem érti, mi zajlik Közép-Kelet-Európában: „Nem valamiféle ideges állapot stimulált, hanem ellenkezőleg, egyfajta »mulatság«. Szórakoztam azon, hogy elképzeltem, miként maradtak tátott szájjal a nyugatiak, mert semmit sem értettek abból, ami Romániában történt. Ez aztán civilizációs törés a javából.” Igen, sohasem értették Nyugaton az itteni

történeket, többnyire e térség társadalmában élők voltak az európai „jó vademberek”, s még ma is azok. Néha az EU úgy gondolja, utat kell mutatnia az unióba igyekvőknek épp úgy, mint a már bent lévő térségbelieknek. Nem vagyunk és talán soha nem is leszünk egyenrangú partnerei Brüsszelnek.

Újra köztérre állították az aradi tizenhárom vértanú emlékművét. Az objektum évtizedeken át a város főutcai, soros beépítésű katolikus templomának zárt udvarában, elemeire bontva aludta Csipkerózsika-álmát. 2010 májusában, amikor a fotó készült, még egy példásan rendezett tér szegletén, eredeti talapzatán – a restaurálás a kapkodva-sietve történt felállítás miatt azóta is várta magára –, de nem az eredeti helyén, hanem a város egy kevésbé frekvenciált közterületén, a volt Tűzoltó téren került felállításra.

A még mindig sok tekintetben sereghajtó európai uniós tagország gazdasági-kulturális telje-

sítményét elég nehéz európai mércével mérni. Erre mondják, hogy Románia más: „Mihez, kihez viszonyítva? Egy tréfás kedvű személy Ruandát emlegette (amely maga is más, ha nem éppen még annál is másabb). Íme, egy valós megoldás arra, hogy Románia európaibbnak tűnjék: Ruandával kell összevetni.”

A geopolitikai helyzet a realitásoktól függően még ma sem egyértelmű, mert igaz, hogy:

„Románia részben Közép-Európához is tartozik (nem róhatjuk fel a földrajznak, hogy a román valóság ezt nem tükrözi kellőképpen)”, ám országon belül ma is erős törésvonalak léteznek. A Kárpátok gerince egyértelműen kirajzol egy kulturális határvonalat, s ez még akkor is igaz, ha közben a kultúra képviselői közül a szászok és a zsidók gyakorlatilag már nincsenek az országban. A társadalmi bizonytalansággal párosuló földrajzi bizonytalanság csak növeli a román léthelyzet instabilitását, hiszen:

„Még a térképen elfoglalt helye is Románia bizonytalan helyzetére utal. Szigorúan földrajzi szempontból távolról sem balkáni ország (kivéve Dobrudzsát, amennyiben a Dunát tekintjük a Balkán-félsziget északi határának), és mégis hangsúlyosan az, a civilizációk egész szövevénye révén. Keleti ország, amely nyitott az orosz alföld felé, de nem kevésbé közép-európai is, a Kárpátok túlsó oldalán.”

A Nagy-Romániaként emlegetett és 1920-ban egyezményekkel szentesített határok között létezett országról megállapítja:

„A nyugatias homlokzattal büszkélkedő, két világháború közötti Románia egyben az az ország, amely még a szomszédaihoz viszonyítva is tartja az írástudatlanság és a csecsemőhalandóság rekordját.”

Még egy furcsa ismérv: „Románia az az ország, amely a legkevesebb kommunistával lép be a rendszerbe, és a legtöbbel válik meg tőle.” Mindebből következik, hogy a rendszerváltás is másként zajlott, s utóhatásaiban is más, mint a keleti blokk többi országában.

A mítoszok egy nemzet életében fontos részét képezik az önigazolásnak, ám nem szerencsés, ha a mítoszok mozgatják a társadalmat, mert az óhatatlanul az objektivitás kárára megy: „A mítoszok dekonstrukciója, amelyet történészként becsületesen gyakorlok, nem jelenti azt, hogy

szintén történészként nem értékelném a mítosz irdatlan erejét, és elkerülhetetlen jelenlétét az egyén és a közösség életébe... [...] én hiszek a mítoszokban: nem a valóságtartalmukban, hanem a funkciójukban.”

A nemzet élni akarása sokszor felülírja vagy éppen lehetetlenné teszi a tisztesség és becsület kultúrájának kialakulását: „Ami pedig a tisztességet illeti, az igazat megvallva, a románoknak nincs tisztességkultúrájuk, ellentétben a szomszédokkal, a magyarokkal, lengyelekkel, még a balkáni népekkel is. A románoknak kompromisszum-kultúrájuk van. Századok alatt fejlesztették ki a túlélési stratégiáikat. [...] Mindig is apró, törekény államocskák voltak, képtelenek a becsület művészetének gyakorlására, mert be kellett hódolniuk a túlélésért.”

Markáns véleményt fogalmaz meg az ortodoxia társadalomban betöltött szerepéről is: „Világos, hogy az ortodox egyház nem ösztönözte a civis szellemet, mint ahogy a pillanatnyi hatalmasok előtti gerinces magatartást sem. [...] Az egyház mindig tisztelettel viseltetett a politikai rezsimek iránt, beleértve az ateista kommunizmust is.”

A megkésettség

Boia fontosnak tartja a megkésettség fogalmát. Sok mindennek az eredőjét látja benne. Az állam, illetve fejedelemség alapításának tényeiről ezt írja: „A román államok – Havasalföld és Moldva – csak tova a XIV. század közepe táján formálódnak, Európa vitathatatlan sereghajtójaként. Későig, el egészen a XIV. századig a román országok leendő területéről egyetlen szöveg sem származik, egy fia dokumentum sincs, valamennyi rólunk szóló információ – az a kevéske – kizárólag külföldi eredetű...” Ez a megállapítása voltaképpen már a tudatos mítoszrombolás része: a dákok és a rómaiak büszke utódainak nincs írásos történelme?! Ezt még megfejelem azzal, hogy összehasonlítom az elmondottakat a szomszédos országok történelmi példáival:

„Szerbiának is volt már történelme, Magyarországról nem is beszélve: a Szent István korabeli Nagy-Magyarország már 1000 körül létezett.”

Mindebből következik, hogy:

„A jelenlegi Románia területének egykori periférikus helyzete sok mindent megmagyaráz, és évszázadokon át nyomom követhető sajátosság marad.”

A kívülrekedtség azt is jelenti, hogy birodalmak perifériáján létesültek a román fejedelemségek: „Európának egyfajta »homályos« zónájáról beszélünk tehát, amelyet, bárhonnan nézzük is, a határlét jellemez.”

A helyzet szülte örökös bizonyítási vágy a mítoszok világába vezette a nemzetet, s fogva tartja mind a mai napig. Minél képtelenebb egy elmélet, annál jobban ragaszkodik hozzá a mindenkori román társadalom. Így Boia alábbi megállapítása sokak szemében felér egy hazaárulással:

„Nehéz megállapítani, mennyi »római vér« van a románokban, de nyilvánvaló, hogy több szláv vér csörgedez bennük, mint római (tulajdonképpen gyakorlatilag egyáltalán nincs »római vér«; Dáciában nem Rómából származó telepések rendezkedtek be, hanem jórészt romanizált, de nem római eredetű »provinciálisok«).” Teljességgel igaza van, hiszen a Római Birodalom multikulturális volt, s az akkori világ nagy részére kiterjedt. Nem valószínű, hogy csak és kizárólag római telepések népesítették volna be Dáciát, gondolván a későbbi kontinuitás elméletek könnyebb igazolhatóságára.

A nyelvről megállapítja: „Nyilvánvalóan újlatin nyelv, ám e nyelvcsoporthoz mégis a legkevésbé latin jellegű. A nyugati latin eredetű nyelvek germán színezetét igen kevés szó tükrözi. Ezzel szemben a román erőteljes szláv töltettel rendelkezik: számtalan, gyakorta alapfogalmakat jelölő szó szláv eredetű (annak dacára, hogy a XIX. században elindított »relatinizálással« sok szláv eredetű kifejezést gyakorlatilag kiiktattak, vagy a szókinccs peremére szorítottak).” De nem csak szláv jövevényszórétege van/volt a román nyelvnek! A kulturális érintkezés folytán, akárhogyan nézzük is, de beszüremkednek egymás nyelvbe vendégszavak. Ezeket azután összezsírozta, beillesztette a mindennapok gyakorlata az adott nyelvbe. Nem volt ez másképpen a románok esetében sem.

A gasztronómiában maradt meg a legtöbb török eredetű jövevényszó, például a sarmau / szárma, amely a magyar nyelvben is megvan. De vannak kifejezetten magyar jövevényszavak is, ilyen a nemzet jelentésű neam.

Ezek a természetes folyamatok nem tetszetek a románoknak, és tudatosan más fejlődési irányt szabtak a nyelvnek, ami sajátosan román

„nyelvújítás”: a relatinizálás nyelvátalakítást takar, amelyben a legtöbb jövevényszó franciából kölcsönzött. Vagyis, a hagyománnyal szembenő szókölcsonzással változtattak a nyelven. (Konferenciákon ütötte meg a fülemet a beszüremkedő olasz jövevényszavak egyike, az „arivedere” közbeszédi megjelenése! Nem valószínű, hogy az olaszországi vendégmunkán lévők hozták magukkal és honosították meg romános alakban a kifejezést, bár ki tudja?)

2014 nyarán már az általános lepusztultság jellemezte a Megbékélés terét – ez lett a négyszögletű tér neve. A szökőkutak kiszáradtak, mindenütt szemétképződik a látogató. Láthatóan nem gondozzák, ápolják a román és a magyar emlékművek környezetét. Ez egyben üzenetértékű is: a közös történelem a multikulturálisnak mondott Aradon szinte senkit sem érdekel. Minden bizonnyal újra rendbe hozzák a lepusztult környezetet, de ehhez az kell, hogy a bánsági nagyváros Európa kulturális fővárosa legyen. A megbékélés csupán díszletként fontos...

Az írásmódról is közöl a köztudatban kevésbé ismert tényeket: „Az ortodox románok nem csupán a cirill írást használták évszázadokon át, akár az ortodox szlávok, de kezdetben az ószláv volt az általuk használt kultúrnyelv is: az egyházban, a fejedelmi kancellárián, az első történelmi vagy vallásos szövegekben (az 1600-as évekig).”

Nyugatra tekintve. Külföldi hatások

Románia véglegesen a XIX. század második felében szakított Kelettel. Európa nyugati felé-

hez, az újlatinokhoz akart tartozni. Éppen ezért: *„Végérvényesen 1860-ban fogadták el a latin ábécét, ekkor törvénybe foglalták a használatát.”*

Már a fejedelemségeknek is, de igazán majd az egyesült, fiatal Román Királyságnak lett szük-sége az idegenekre! Így fordulhatott elő, hogy: *„A magyarok is jelentős hányadát képezik a lakosságnak, különösen a fővárosban; olyannyira, hogy Bukarestet »magyar« városként emlegették (az ilyenkor szokásos túlzással: Budapest után a második legnagyobb magyar városként). Tény, hogy a XIX. század folyamán egyre mélyül a szakadék a hagyományos és etnikailag »tisztá« román falu és az egyre színesebb, kozmopolitább és végre a modernizáció útjára kényszerült város között.”*

A modernizációhoz a tudás a kor Európájából érkezett: ipar, kereskedelem, építészet, orvostudomány, festészet, szobrászat – mind-mind nyugati import.

A kisebbségi komplexus

A nemzeti kritérium mindent felülír: *„...a legfelsőbb princípiumot az egyház, az ortodoxia képezte. A románság közelebb állt az ortodox szlávokhoz és görögökhöz, mint a nyugati latinokhoz. Most viszont a latinitás az ortodoxia fölé emelkedik. A franciák iránti hirtelen lelkesedéshez fokozódó görög- és orosz-ellenesség társul. A román elit Nyugat, és csakis Nyugat felé tekint: »latin sziget egy szláv tengerben.«”*

Ekkor, a XIX. század második felében fedezi fel a román társadalom a saját jelentéktelenségét, azt, hogy kis országgént kiszolgáltatott másoknak. Három jelentős hatalom peremvidékén van: Oroszország, Törökország és Ausztria-Magyarország a térségben meghatározó államalakulatok. Ám ebből a kisebbségből – mint azt Lucian Boia írja – megszületik a birodalmiság mítosza. Egy olyan mítosz, amely képes ellensúlyozni a helyzetet. Ennek a mítosznak a kitalálói az erdélyi románok, akik nem kevesebbet állítanak, mint hogy: *„A románok a Dáciában megtelepedett római telepések, és csakis azok egyenesági leszármazottai, a dákok pedig nyomtalanul eltűntek; és ezek a telepések fajtiszta rómaiak, akiket Itáliából rendeltek ide. Nemes és birodalmi eredet, teljes ellentétben a kontinens széléről érkezett gyűlevész népséget alkotó »elfajzott«*

magyarokéval...” szemben. Azért a kérdés bonyolultabb, mert az ősiség bizonyítására mégiscsak alkalmasabbnak tűntek a dákok. A körükön fonódó és belőlük építkező mítosz szerint: *„Sok-sok évvel a rómaiak és a görögök előtt, itt, a prehistorikus Dáciában büszke civilizáció létezett, amely szétsugárzott a világ minden tájára, de legalább is Európa egészére mindenképp. Innen indult mindenki, a rómaiakat is beleértve. Nem a románok a rómaiak leszármazottai, hanem bizonyos módon a rómaiak a románok utódai.”* Majd tesz egy sommás megállapítást: *„Ezek a zagyvaságok a román nacionalisták »őshonos-párti« irányzatának egyfajta bibliájává lettek.”*

De ez még nem minden! Fokozni lehet a fokozhatatlant. Ha valakit nem győzött volna meg a dákok–román kontinuitás, hát itt egy újabb érv az állami lét mellett: a románság mint a keresztény Európa védelmezője. *„Innen ered az a nevetséges kijelentés, miszerint a nyugatiak a román pajzs oltalmában építették volna fel katedrálisikat.”* Valójában a fejedelemségek integrálódtak a török politikai és gazdasági rendszerbe, és ebben a keretben töltöttek el több mint ötszáz évet. A szerző megállapítja: *„A románoknak azonban heroikus történelemre és dicső eredetre volt szükségük, hogy a jelen frusztrációit ellensúlyozzák.”*

Tartalom nélküli forma

A rurális környezet nem változott, vagy alig az évszázadok folyamán. A román parasztság a bojárok kiszolgálójaként zárt mikrovilágban élt, éppen ezért fejlődésre sokáig képtelen részét képezte a társadalomnak. Így hát érthető és igaz az esszéíró alábbi megállapítása: *„A nyugatiasodás kizárólag az elit szintjét érintette, és ez a szocio-kulturális szakadék elmélyüléséhez vezetett. 1859 és 1914 között Románia fejlődött ugyan, de nem eléggé hangsúlyosan ahhoz, hogy a régi lemaradást csökkentse. A globális társadalmi-gazdasági mutatók tükrében továbbra is Európa sereghajtója maradt.”* A modernizációt valójában nem tudta tartalommal megtölteni, így valós társadalmi haladást sem tudott produkálni az elit. A szélesebb néprétegek általános műveltségi szintjét nem befolyásolta a vékony uralkodóréteg növekvő francia műveltsége.

Nagy-Románia. Egységes nemzetállam? Hatékony gazdaság? Kiteljesedett demokrácia?

Az író meglepő felütéssel kezdi elemezni Közép-Kelet-Európa első világháború utáni átalakítását: „Az ideális megoldás talán a birodalom radikális átszervezése lett volna, hogy a dualista Osztrák-Magyar Monarchiából egyenrangú népek közössége váljék. Mihelyt ez az út járhatatlannak bizonyult, maradt az elkerülhetetlen végkifejlet: a »nemzet«-államokra való széttörődés, államokra, amelyek valójában csak megközelítőleg vagy egyáltalán nem voltak nemzetiek.”

Mint korábban már említette, a saját állami hagyományokat félretelva, a romántól idegen államigazgatási rendszert alakítottak ki francia mintára: az erős, központilag irányított rendszerben prefektusok álltak a megyék élén; területileg egységes állam, el nem ismert kisebbségekkel.

„A két világháború közötti Románia a legszélesebb etnikai, kulturális és felekezeti palettát felmutató európai állam. Magyarok Erdélyben, németek Erdélyben és Bukovinában, ukránok Bukovinában és Besszarábiában, törökök, tatárok, bolgárok Dobrudzsában, zsidók nagyjából mindenütt.” Ez volna hát a román nemzetállam!

„Méreteiből adódóan Nagy-Románia Európa egyik viszonylag jelentős állama volt (295 000 négyzetkilométer, ami duplája az első világháború előtti, 137 000 négyzetkilométeres területnek – jelenleg 238 ezer km²).” Ám a megnagyobbodott ország képtelen volt jelentős politikai-gazdasági hatalommá fejlődni a térségben. Ennek fő okát a hagyományos, bojár szemléletben, a patronus-kliens viszony továbbélésében látja Boia.

Aranykor?

A mindenben sereghajtó Nagy-Romániáról mégis kialakult egy mítikus kép, s mindez akkor erősödött fel, amikor a román társadalom újra a helyét kereste az újjáalakuló Európában: „A két világháború közötti aranykor mítosza 1989 után alakult ki. [...] Bár a mai Románia is távol áll a kitűnő vizsgaeredménytől – ide értve a demokrácia tantárgyát is – mégis sokat fejlődött a világháború közötti időszakhoz képest.” Meglehetősen kritikus szemmel nézi az „aranykor” román társadalmát is, és a szélsőségek megjelenését is, jelentős térnyerését nem igyekszik marginalizálni.

Diadalkapu alatt vonulnak az egykor „heroikus küzdelemben” részt vevők, csupa öntudatos, megbékélésért lelkesedő, szigorú arcú férfiú. A kompozíció tömör, már-már kibillenti egyensúlyából az átlósan komponált teret.

A zsidókkal kapcsolatban megállapítja: „A saját kulturális szférájukba többé-kevésbé bezárkózó németekhez vagy magyarokhoz képest a zsidók teljes mértékben integrálódtak a román kultúrába, sajátos jegyekkel gazdagították, és változatosabbá tették azt. Ennek tudható be, hogy a román nacionalisták még veszélyesebbnek tartották őket: a belső idegent látták bennük, a román szellem megrontóit.” A végkifejlet: a zsidók eltávolítása az egyetemekről, majd tevőleges megsemmisítésük. A sablonokat nem kedvelő szerző nem keres mentségeket, s nem próbálja kisebbíteni a történeteket azzal, hogy más országokban sem alakultak különül a dolgok.

De mi lesz a becsülettel?

„A heroizáló mitológiától (az ősök dicső tetteitől) függetlenül a románokra inkább a kompromisszum kultúrája jellemző, és nem az ellenállás vagy a megingathatatlan elvszerűség.”

Ilyen szempontból roppant tanulságos a XX. század eleji román történelem nagyon vázlatos felvillantása. Románia 1914-ben, noha voltaképpen már régóta Erdély megszerzése a célja, mégis Ausztria-Magyarország és Németország szövetségese. Azután 1916-ban szembefordul szövetségeseivel, és csapatai betörnek Erdélybe. 1918-ban különbékét köt a Monarchiával, majd az év végén a román csapatok bevonulnak Erdélybe, és elfoglalják azt.

1941-ben, azután, hogy a bécsi döntés okán Románia elveszti Észak-Erdélyt, mégis a németek szövetségeseként lép hadba Szovjet-Orosz-

ország ellen. 1944-ben pedig a németek ellen fordul, immár a szovjet oldalán harcolva.

„Mindegyik fordulat a nemzeti érdektől függő politikai lehetőségekkel indokolható. Viszont meg kellett adni az árát, mert semmi sincs ingyen a világon: Románia szavahihetősége alaposan megkopott. Lengyelország vagy Magyarország jóval kockázatosabb politikát folytatott, és több ízben is megfizetett érte. Éppen ezért hitelesebbek, mint Románia, és nagyobb tiszteletnek is örvendenek.”

Román dilemma: volt-e vagy sem holokauszt?

Volt is, nem is – állítja a szerző. Antonescu antiszemita is volt, meg nem is. Az 1941-es jászvásári pogrom tagadhatatlan, ahogyan a transznisztriai lágerek megléte is valóság volt. Az *Aranykor?*-ban is érintett témát itt sem bontja ki teljesen. Nyilván a kérdés visszatérő aktualitásként a román politikában és a politikai közbeszédben is jelen van, s nem kis indulatokat kavar. Ahogyan más kérdésben, úgy ebben sem képes konszenzusra jutni a társadalom.

Áttérés a kommunizmusra

A képlet sablonos, hasonló a szovjetek által megszállt térség országaiban zajlott eseményekhez. A marginális erőnek sem nevezhető román kommunista párt térnyerése a be- és átvonuló szovjetek árnyékában, mondhatnánk, szélárnyékában értékelődött fel. „1944-ben a Román Kommunista Párt alig ezer követőt számlált. Minden bizonnyal a legjelentéktelenebb kommunista párt volt azok közül, amelyek hatalomra jutottak Európának ebben a felében. Ráadásul a tagok többsége nem is volt román: a zsidók és a magyarok együttesen jóval meghaladták a románok számarányát.” Az internacionalizmus a kezdeti évek sajátossága volt, amit a párt akkori struktúrája csak erősített: „A kommunista ideológia iránt kezdetben igen kevesen érdeklődtek, a tan virtuális tartalékai azonban már számottevőek voltak. Elegendő, ha figyelembe vesszük pusztán azt a tényt, hogy a lakosság nagy részét a jórészt írástudatlan vagy félig analfabéta szegényparasztk alkották (három elvégzett elemivel Ceaușescu ehhez a kategóriához tartozott, mint ahogyan Elena Ceaușescu is), és hasonló helyzetben volt a városiakok egy része is.”

A megalkuvók között: „A régi értelmiségiek voltak a hangadók. Egyesek ugyan börtönbe kerültek, de azok, akik az első pillanattól az új rezsimhez csatlakoztak, kitűntek opportunizmusukkal, sőt szervilizmusukkal. Sokan közülük annak idején II. Károlyt dicsőítették, most meg nyíltan, habozás nélkül a Párt politikáját támogatják.”

A párt az internacionalista alapról a nacionalistára váltott – megszüntették a Székelyföld autonómiáját (Maros Magyar Autonóm Tartomány), az önálló magyar egyetemet (Bólyai – Kolozsvár) –, ez az 1980-as évekre teljesedett ki: „Ezzel párhuzamosan zajlott Románia erőteljes románosítása is. A kommunizusból kilépő Románia érzékelhetően románabb, mint amikor belépett a rendszerbe.” A városokat körbeépítik, a panelba román lakosságot telepítenek vidékről, miközben a zsidók és a németek kivándorolnak. Eladják őket, gondosan megfizetve képzésük költségeit is. Ekkorra változtatják meg Erdély etnikai térszerkezetét, és juttatják abszolút többségbe a románokat.

Ceaușescu: a dinasztikus kommunizmus – avagy: a puliszka nem robban?!

A hatvanas években egy politikai ügyeskedőből pártvezérré előlépő, alulkulturált vidéki káder fogott hozzá a párt és az ország átalakításához. Sajátos román kommunista modellt teremtett, a két addig ismertből vagy azok helyett: „A »Lenin-modell«, mely szerint a hatalmat egy csekély számú vezetőcsoport ragadja magához, gyakori volt a kommunizmusban. A »Sztálin-modell« viszont mindenki más fölé emeli az egyetlen, zseniális vezetőt. Románia újabb különös ismérve, hogy ez utóbbi modell jóval Sztálin eltűnése után jutott tőkélyre, mikorra már (Albániát kivéve) majdnem minden európai kommunista országban elvetették a személyi kultuszt, és visszatértek a »kollektív« vezetéshez.”

E tekintetben tehát a kondukátor dinasztikus kommunizmusa csak Észak-Koreához hasonlítható: „Mondjuk ki köntörfalazás nélkül: ez a kisiklás Románia szegényfoltja marad. [...] A románok (nem mind, de sokan) azért kapták Ceaușescut, mert megérdemelték. Mindegyik társadalom azt kapja, amit megérdemel.” Ebben a megállapításban van némi malícia, de abban kétségtelenül igaza van a szerzőnek, hogy a behódolás kul-

túrája felülírja az ellenállás kultúráját, különösen akkor van ez így, ha egy társadalomban nincs hagyománya a nyílt konfrontációnak.

A valóságtól elrugaskodva, saját csalhatatlan nagyszerűségében bízva, az őt erősítők siserehadától körülvéve falurendezésbe kezdett a „Kárpátok géniusza”. Boia így fogalmaz: *„A legaberránsabb tervet eddig nem is említettük, az a falurombolási projekt volt: mindegyik falunak el kellett volna tűnnie, hogy kisebb, urbánus jellegű agglomerációk váltsák fel őket (például vezetékes víz nélküli tömbházak, mert honnan is lenne a falvakon vízhálózat; a tömbházbeli parasztnak négy emeletet kellett volna gyalogolnia, hogy kijusson az udvarra, az illemhelyre). Legalább is megszabadultunk volna a falusi származás »szégyenétől«.*”

A fővárosban, Bukarestben alig maradt valami a régeből. A konduktor működési területe egész Romániára kiterjedt, sőt Ó-Romániát még némi előnyben is részesítette: *„Amikor Ceaușescu megkezdte a templomok lerombolását, mert azok nem illeszkedtek a városképbe (legjobb esetben elköltöztette, hogy egyéb épületek mögé rejtse őket), az ortodox egyház semmilyen módon nem állt ellen. Mindazok, akik ma az egyház nevében erről beszélnek, mondhatnak, bizonygathatnak bármit: tény, hogy az egyház akkor sem tiltakozott.”*

Itt kell megemlítenünk Tökés László nevét, aki református lelkészként temesvári polgári engedetlenségi példájával mégis felrobbantotta a puliszkát! Igaz, ez azért volt lehetséges, mert a főtitkár környezete is ekkorra látta elérkezettnek az időt a hatalommentésre. Így Romániában, a többi kommunista országtól eltérően, véressé lett a rendszerváltás.

Kiút a kommunizusból: a hazugság stratégiája

Az átlagpolgár ügyeskedett, így-úgy, de megszerezte a számára fontos, a normális élethez elengedhetetlen javakat. A falvak és a városok között cserekereskedelem zajlott. Már 1978-ban olyan üresek voltak a húsboltok, hogy igencsak elcsodálkoztunk odalátogató „júgóként”, hogyan lehetséges ilyesmi. Ám: *„A társadalmi stabilitás, a munkahely és a holnap biztonsága jórészt kompenzálta a középszerű állapotokat. A kommunizmus egyik legfőbb büszkesége az volt,*

hogy a kapitalizmustól eltérően nem ismerte a munkanélküliséget. »Munkanélküliséget akarok?» – kiáltotta Ceaușescu utolsó érvként akkor decemberben a több százezer tüntetőnek, akik másvalamit kértek, ők maguk sem tudták pontosan, hogy mit.» – írja Boia.

Romániában a diktátor rendszere nem filozófiai okokból omlott össze, sokkalta inkább azért, mert a gazdaság nem működött, s már üresen álltak a boltok: *„Romániában a kommunista gazdaság egyszerűen a saját súlya alatt omlott össze: túl sok acél, túl sok cement! Túl sok utópia!”* Bármerről utazunk az ország belseje felé, mindenütt szellemgyárak magasodnak a városok peremén: düledező kémények, omló falak, málló tetőzet hirdeti a túlzott, arányt tévesztett iparosítást.

A kommunisták meg úgy távoztak a hatalomból, hogy voltaképpen maradtak: *„A régi kommunisták másnapra új demokratákká váltak, és semmit sem lehetett a szemükre hányni, mihelyt aligha voltak kommunisták – azon egyszerű oknál fogva, hogy már nem létezett a kommunista párt.”*

A hatalom átmentésének majd mindenhol ezzel a receptjével találkozunk a térségben. S ahol ez sikerült – Csehországot kivéve –, ott sokáig váratott magára a valós rendszerváltoztatás. Boia megállapítása ez esetben is lényeglátó: *„Mindez jó néhány éve történt, ám a mai Románia »eredendő bűnét« képezi. »Ballábbak« indultunk. Az országban belviszály dúlt, a külföld pedig megdöbbenve fedezte fel ezt a zavaros Romániát, ahol minden megtörténhet, és ahol nehezen lehet a valót a hazugságtól elválasztani.”*

Mindezek ismeretében nem csoda, hogy peszsimista hangot üt meg a jövőt sejtetően: *„Röviden, Románia Bulgáriával versengve az Európai Unió sereghajtója marad. A XIV. századtól kezdve egészen máig úgy tűnik, hogy a románok helyben topognak: egyetlen lépést sem tettek a többi európai országhoz képest.”*

Értékek zűrzavara. A román mahala¹

Az első generációs értelmiségiek, jó esetben is csak keresték/keresik a társadalmi válságból

¹ „Török jövevényszó a románban, jelentése: külváros. Átvitt értelemben (de mahala): útszéli, vulgáris, faragatlan.” (A könyv fordítójának a jegyzete.)

való kivezető utat, ám egész egyszerűen van egy olyan réteg ebben a társadalmi struktúrában, amely képtelen minderre. Nem tud példaadó lenni, s ennek okát a szerző az alábbiakban látja: „Ha valamikor majd rendszeres kutatásokat végeznek a kommunizmus utáni elit tagjairól, mind-egyikük pályakezdési pontját pontosan meg tudják határozni: tény, hogy túlnyomó többségüknek úgymond, »jó káderlapjuk«, »egészséges származásuk« volt, más szóval a társadalom alsóbb rétegeiből törtek fel, Románia lakosságának szegénységbe és tudatlanságba süppedt feléből.” A polgári hagyományok hiánya e tekintetben is kitapintható. A régi középosztály nemléte egyben a példaadás nélkülözését is jelenti az átalakuló román társadalomban. Mindez igaz a mai polgári és politikai elitre: „Sok politikus a legjobb jóindulattal sem nevezhető pallérozottnak, ami pedig az intellektuális szintet illeti...” Mindennek okát abban látja, hogy: „A személyes kapcsolatok vagy a csoportviszonyok elsőbbséget élveznek az intézményi elvárásokkal szemben: olyan régi betegség ez, amely a kommunizmusban fejlődött ki teljesen, és amely 1989 után nyakló nélkül terjedhetett. [...] A versengésből nem feltétlenül a legjobbak és a legbecsületesebbek kerültek ki győztesen, és a jól elhelyezkedett nyertesek barátait és kegyenceiket is maguk mögé állították. Ha ez a helyzet az elittel, a néptömegek sem állhatnak jobban.”

A terjeszkedő román mahala, a peremlét számkivetettjeivel, a segélyből, bűnözésből élők sokaságával a korábbi fejlődés szerény eredményeit veszélyezteti: „A kulturálatlanság és az ízléstelenség mindössze apró vétkei ennek a szociális közegnek: ennél jóval rosszabb, ha a dzsungel telepszik meg ott, a maga törvényeivel. A mahalabeli egyed legértékesebb erénye a dörzsöltség és az agresszivitás, és utolsó gondja a másik ember és a közjó iránti tisztelet.”

Országbrand: egy zöld levél. Nemzet-e még a román?

Boia a továbbiakban is élesen, sokszor provokatívan fogalmaz: „Nem elegendő, hogy egyazon nyelvet beszélj, és időnként legorombítsd a magyarokat ahhoz, hogy nemzet legyél a szó legszorosabb értelmében. Ez a töredezett, atomizált ország nem képes saját arcélét beazonosítani –

meglehet, azért, mert nincs is neki. Hosszas fontolgatás után, íme, megjelent a híres »országbrand«. Egy zöld levél, nem találtak egyebet. Vagyis hát semmit! (A látványtervező nyilván tetemes összeget vágott zsebre; bőven meg is érdemli.)” Az észszé olvasójának ekkor el kell gondolkodnia, hogy valóban ennyire hiányzik az országból a felmutatható román sajátosság. A szerző érdekes példával folytatja, támasztja alá korábbi megjegyzését: egy francia nyelvű, az európai népeket prezentáló kiadványban Romániáról két fotót közöltek, egy cigányszállást és a segesvári várat. Mondani sem kell, hogy egyik sem azonosítható a románsággal... Boia szerint: „Az ország legszebb városai Erdélyben vannak, és mások keze nyomát viselik. [...] Románia mindenféle darabokból összeeskábált ország – varázsa, már amennyi van, éppen ebben az eklektikusságában rejlik.”

A román közöny

„Romániában a lehető legnehezebb dolog közösségi akciót indítani. Még ha nincs is ínyére az, ami az országgal és saját magával történik, a román ember lenyeli a gombócot, és a lehetőségekhez mérten egyéni megoldásokat keres, hogy kijusson a zsákutcából.” Ez az individualizmus, éncentrikusság nem kizárólag a román társadalom jellemzője. Mondhatjuk azt is, hogy kortünet, melyet az értékek válsága teremtett.

A politika komédiája

A pénzorientált világban a szociális érzékenység mélyen a háttérbe szorul: „A politika színháza nagyrészt kevésbé látható, ám igencsak valószínűs versengést rejt a színpalán mögött: a források utáni hajszát. A pénzről beszélünk itt, mely annyira valós és oly jelképes egyben. Ez nem kommunista vagy posztkommunista találmány, viszont elmondható, hogy a kommunizmus jelentősen stimulálta a jelenséget.” A politikusok jó része elsősorban az egyéni boldogulás útját látja a politizálásban. A „minél többet kiszakítani a közösből” fontosabb, mint maga a közjó, így hát: „A román politikus egyben üzletember is, vagy ha nyilvánosan nem is az, akkor egy-egy hozzá közel állót használ paravánként. Velük együtt Románia »tőkéseinek« jó része ugyancsak az állami vagyont csapolta meg.”

Az érdekek érvényesítése mindenekelőtt való, ezért: „Romániában semmi sem természetesebb

a pártváltásnál, még akkor is, ha az illető pártok – legalábbis elvileg – a politikai paletta eltérő zónáiban helyezkednek el. A nyíltan felvállalt párt-színezet többnyire csak máz.”

„Mint minden pártatlan román-román” De ki játszik korrektül Romániában?

„Mivel ebben a társadalomban minden kétértelmű, az Alkotmány sem lehet más: túl nagy teret hagy az értelmezésnek, a hatalom mérlegének nyelvét hajlamos a Parlament felé billenteni, vagy éppen fordítva, ha kell, elismeri az elnök egyáltalán nem mellőzhető szerepét is. A félelnökinek nevezhető rendszer inkább parlamenti, mint elnöki, ám a legtisztább »legegységesebb« legitimitás az elnöké, akit közvetlen általános szavazással választanak meg.” – olvashatjuk Boia sorait.

A fejezet kérdése költői is lehetne akár, de a szerző megválaszolja, s válaszából kitűnik, hogy az elnök az alkotmány adta lehetőségeket kihasználva erősíti elnöki hatalmát, a politikusok pedig parlamenti sportot űznek a pártváltásból. Így eshet meg, hogy a választást nyert politikai erő szinte következmények nélkül marginalizálódhat egy-egy ciklus alatt.

Amikor európai szinten válik kínessá a román demokráciát kijátszó politikusok üzelve, akkor lép az EB: „A Brüsszelbe szólított Victor Ponta miniszterelnök egy »11 parancsolatot« tartalmazó listát kapott, és kötelezte magát arra, hogy azokat pontosan és időben teljesíti.” Mindebből kiviláglik a fölé- és alárendelő viszony mellett a régi beidegződés is. Elfogadják a parancsokat, majd amennyire csak lehet, figyelmen kívül hagyják őket. Nem mondja ki Lucian Boia, de a lényeg az, hogy a szabályok azért vannak, hogy legyen mit áthágni.

Epilógus. A történelem sodrában

Napjaink Romániájának égető problémája a nagymérvű kivándorlás: „Mi lehet aggasztóbb annál, hogy a fiatalok közül sokan, és egyre többen, köztük a legígéretesebbek, kizárólag Románián kívül képzelik el révbejutásukat? Mindenekelőtt kritikai, és a lehető legkíméletlenebb szemléletre van szükségünk, hogy egyszer s mindenkorra elkülönítsük az értéket a középszertől és a csalástól.”

Az esszé hangvétele objektív, többnyire provokatív, ám ugyanakkor pesszimista is, mert a bemutatott hibákon túl nem látja a csapdahelyzetből való kiutat: „Ami engem illet, nem tudok megoldást ajánlani, és nem is hiszem, hogy egyáltalán létezne megoldás azon kívül, mint amit az idő fog meghozni. Sok minden függ attól, hová fejlődik az emberiség egésze. Fogalmunk sincs arról, merre halad Európa, merre tart a világ. A történész illetékessége, mely a maga nemében viszonylagos, a mai napnál nem terjed tovább. A holnaphoz már nincs köze.”

Az epilógus epilógusa

Lucian Boia bátor ember, olyan, aki a múltat s a jelent tanulmányozva mer kritikus hangot megütni. Esszéje akár görbe tükre is lehetne a román történelemnek és a román társadalomnak. Mi tagadás, amikor elkezdtem olvasni az általa leírtakat, az első gondolatokban Trianon szennyes emléke motozott bennem. Vajon mit fog megfogalmazni vele kapcsolatban, vagy szól-e a forradalom és szabadságharc idején – Avram Iancu vezérlete alatt – történt erdélyi magyar népirtásról? (Eszembe jutott aradi élményem, a Megbékélés tere és szobrai: A magyar Golgota – az aradi tizenhárom impozáns emlékműve, amelyet napjainkban román szélsőségesek festékekkel öntöttek le – és a diadalív alatti román atyafiak, határozott léptekkel, szigorú arckifejezéssel, amint a pajzsos, a magyarságot megszemélyesítő nőalak felé vonulnak. Sok mindent sugall a szobor-kompozícióba merevedett történet, csak megbékélést nem! Boia kitapintható megállapítása ott, a régi Tűzoltó téren érhető tetten: a tisztesség kultúrájának a hiánya!)

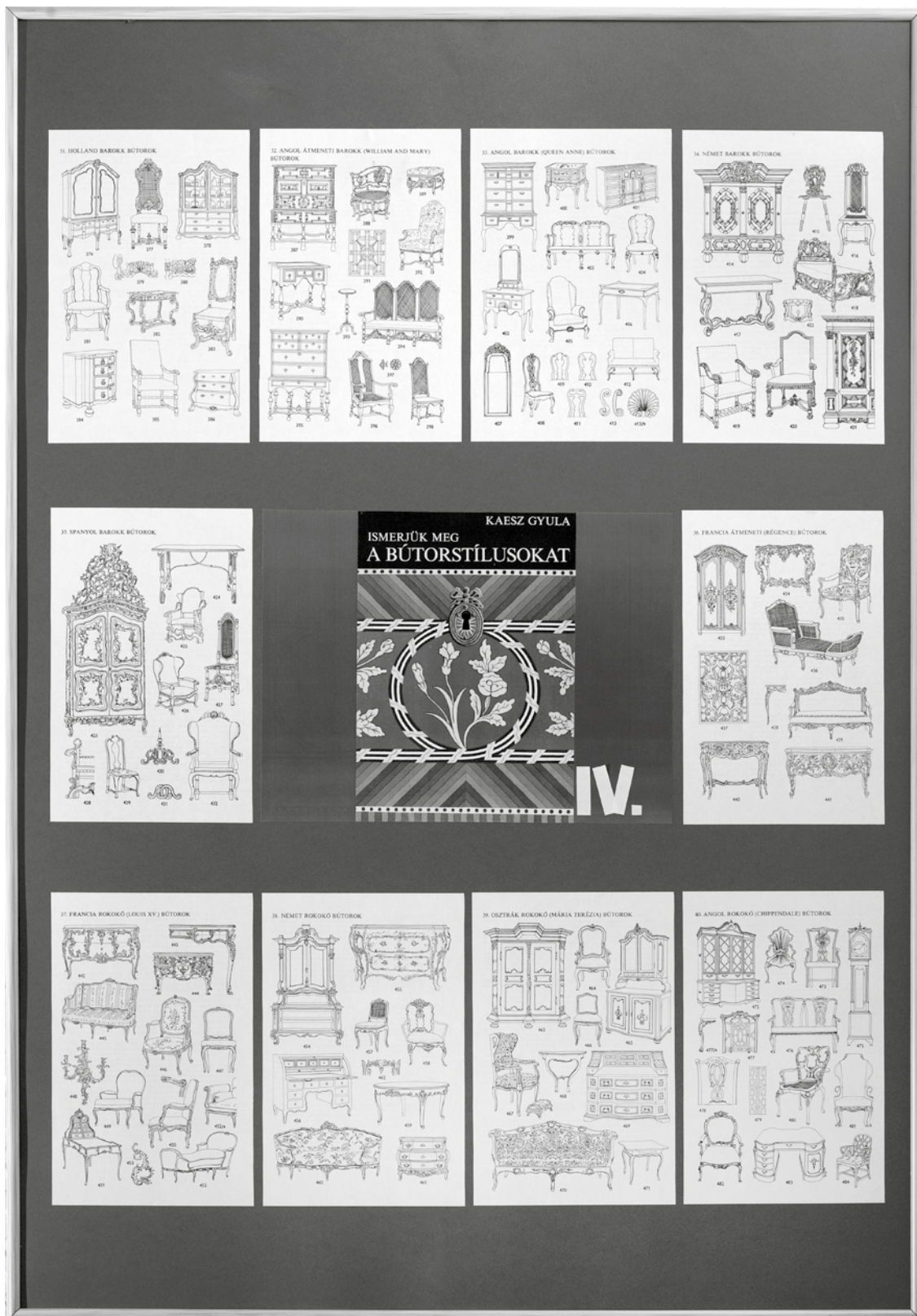
Aztán – az esszéfolyam olvasása közben – rájöttem, hogy a fent emlegetettek eredője a fontosabb. Azért lényeges Boia többszázados román történelmi áttekintése, mert a belső törvényszerűségeket alakító néplelket vizsgálva szól a dákoromán kontinuitás mítoszáról, az Európa fölé tartott román pajzsról, az adott szó súlyáról... és folytathatnám a sort szinte napjainkig.

A miért más Románia? – talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy mérföldkő a nemzeti önismeret rögzítésén! Nem véletlen, hogy annyian támadják az övéi közül.

Azt gondolom, sok-sok Lucian Boiára lenne szükség Közép-Kelet-Európában, hogy az itt élő népek minél mélyebben és objektívabban megismerjék saját történelmüket, nemzetkarakterüket, hogy abbamaradjon végre az örökös köldökné-

zés, s rájöjjenek arra, amit a századok tanulságai üzennek: egymás ellenében nem lehet!

Lépni ez irányba meg csak akkor tudunk, ha önismeretünk sallangmentes.

Könyvillusztrációk IV.